

Mizratxononova Shaxnoza
Mizraaxmedovna

**KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH
ASOSLARI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

Mirzaraxmonova Shaxnoza Mirzaaxmedovna

**KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH
ASOSLARI**

UO'K 37.0:377
 KBK 74.58:74.200.52
 M-56

MUNDARIJA

Mirzaraxmonova Sh.M. / **Kash-hunarga yo'natirish asoslari** / O'quv-qo'llanna. Toshkent, «Olmaliq kitob business», 2023. – 144 bet

Mazkur o'quv qo'llanna jamiyatimizning yangi rivojlanish davridagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "Yangi O'zbekistonning Tarqiqot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli, 2018 yil 5 sentabrda "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-sonli hamda 2019 yil 6 sentabrda "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir Qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-son Farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 15 maydagi "O'zbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralarini to'g'risida"gi 287-son Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi 163-son "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi Qarori va mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni bajarishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Mazkur o'quv qo'llanna "Kash-hunarga yo'natirish asoslari" fani bo'yicha talabalarga nazariy va amaliy mashg'ulotlarga tayyorlanishda yordamchi manba sifatida xizmat qiladi. Qo'llanna kash psixologiyasi, yo'shlarni kasbga yo'natirish, kasbiy qiziqishlar diagnostikasi kabi muammolar bo'yicha fanda shakllangan an'anaviy qarashlar hamda bu sohada eng yangi tadqiqotlarning natijalari bilan tanishtiradi. O'quv qo'llanna pedagogika oliy o'quv yurtlarining "Pedagogika", "Pedagogika va psixologiya" ixtisosligi bo'yicha tahsil oluvchi talabalarga mo'ljallangan.

Tuzuvchilar: Sh.M.Mirzaraxmonova - ChDPU, Pedagogika kafedrası
 o'quvchisi

Taqrizchilar: D.Ximmatallyev - ChDPU, Pedagogika kafedrası
 professori, p.f.d., S.B.Qorayev — TlPI o'quv uslubiy
 departament boshlig'i, dotsent, p.f.f.d

O'zbekiston Respublikasining oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligining 2023 yil 17 iyuldagi 314 sonli buyruqiga asosan o'quv qo'llanna sifatida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-751-21-9

© Mirzaraxmonova Sh.M., 2023
 © «Olmaliq kitob business», 2023

1.	"Kash-hunarga yo'natirish asoslari" fanining obyekti, predmeti, maqsadi va vazifalari	5
2.	O'zbekiston Respublikasida kasb-hunar ta'limining tarixi va me'yoriy-huquqiy asoslari	10
3.	Sharoq mutafakkirlarini yoshlarning kasb-hunar egallashlariga oid qarashlari	13
4.	Kash-hunarga yo'natirishning psixologik-pedagogik asoslari	19
5.	Kasblarni tizimlashtirish va kasblar tipologiyasi. Profesiologiya	26
6.	Kasbga yaroqchilik, salomatlik va kasb	30
7.	Maktabgacha ta'limda kasb-hunarga yo'natirish	34
8.	Maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'natirish	40
9.	Professional ta'lim. Uning mazmuni va mohiyati	46
10.	Pedagogik kasb ta'limni amalga oshirish metod va vositalari	51
11.	Kash-hunarga yo'natirishda kasbiy motiv va motivatsiyani shakllantirish	56
12.	Kash-hunar ta'limining tashkil etish shakllari. Dars-ta'limning asosiy shakli va uning turlari.	64
13.	Kasbiy qiziqishlar, moyilliklar, qobiliyatlar	75
14.	Kash tanlashda onglik va mustaqillik	80
15.	Kasbiy tayyorgarlik jarayoni psixodiagnostikasi	89
16.	Dual ta'lim va uning ishlash mehanizimi	96
17.	Kash-hunar ta'limida innovatsiyalar	105
18.	Kasblar bo'yicha konsultatsiyalar	109
19.	Talabalar kasbiy shakllanishida shaxs yo'nalganlik motivlarini ahamiyati	115
20.	Seminar topshiriqlari	

Kirish.

Inson o'z hayotida qabul qiladigan eng murakkab va mas'uliyatli vazifalardan biri kasb tanlash bilan bog'liq qarordir. Ushbu qarorni qabul qilishning murakkabligi unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haddan tashqari ko'pligi bilan ham izohlanadi. Kasb tanlashga ta'sir ko'rsatuvchi omillar masalasiga davlatimiz rahbari ham alohida e'tibor qarab quyidagicha mulohaza yuritdilar: Kasbiy faoliyat insonning shaxs sifatidagi kamolotida hal qiluvchi omillardan biri ekan, kasb tanlashni dolzarb ijtimoiy muammo deb tushunish o'rinni bo'ledi. Har qanday murakkab qarorni qabul qilishda bolganidek kasbiy tanlovni amalga oshirishda adashmaslik uchun odam tajribali pedagogik-psixologik tayyorgarlik ko'rgan mutaxassislariga muhtoj bo'ledi.

Pedagog-psixolog o'qituvchilar, amaliyotchi psixologlarni shu yo'nalishda yoshlarga yordam berishga qodir mutaxassis bo'lib shakllanishida "Kasbga yo'naltirish va kasb tanlash asoslar" faniga oid bilimlarning ahamiyati kattadir. Kasbga yonaltirish muammosi ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotlar doirasida o'rganilib kelinayo'tganiga qaramay talabalar nazariy va amaliy mashg'ulotlarga tayyorlanishi uchun zarur o'quv adabiyotlari yetarli emas. Mazkur o'quv qo'llanma bu sohadagi kemtiklikni toldirishga yo'naltirilgan bo'lib, "Kasb-hunarga yo'naltirish asoslar" fani namunaviy dasturi asosida tayyorlangan. O'quv qo'llanma sharti ravishda uch guruhga ajratilgan 19 ta mavzuni o'z ichiga oledi. Birinchi guruh mavzularida kasb, kasbiy tanlov va kasbga yo'naltirishning pedagogik-psixologik mohiyati, tizimi, ilmiy-nazariy asoslari yoritiledi. Ikkinchi guruhga kiruvchi mavzularda kasbga yo'naltirish tizimini tashkil etuvchi asosiy faoliyat yo'nalishlari mazmuni va texnologik jihatlari, ilmiy-uslubiy ta'minoti haqida so'z boledi. Uchinchi guruhga kredigan mavzularda odamning mehnat faoliyati subyekti sifatida rivojlanishi xususiyatlari, bu jarayonda uni psixologik qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari bayon etiledi. O'quv qo'llanmaning ilova qismida kasbga yo'naltirish ishining turli sohalarida qo'llanishi mumkin bo'lgan amaliy uslubiy ishlanmalar, psixologik metodikalalar va boshqa yordamchi materiallar keltiriledi.

"Kasb-hunarga yo'naltirish asoslari" fanining obyekti, predmeti, maqsadi va vazifalari

So'nggi paytlarda shaxsning o'zini o'zi anglash muammolariga qaratilish ortib bormoqda. Agar ilgari diniy ulamolalar va faylasuflar, yo'zuvchilar, shoirlar va dramaturglar an'anaviy ravishda ushbu masalalar bilan shug'ullanishgan bo'lsa, keyinchalik bu o'qituvchilar va psixologlarning tadqiqot mavzusiga aylandi.

Kasbiy, ijtimoiy, hayotiy va shaxsiy o'zini o'zi belgilash muammosi shaxs psixologiyasi, martaba (karyera) psixologiyasi, kasbga yo'naltirish, kasbiy maslahat, kasbiy tanlov, xodimlarni boshqarish (muraabbiylik), inson resurslarini boshqarish va boshqa shu kabi sohalarda amaldanadi.

Ushbu yo'nalishlarning har biri boy umumiy psixologik yondashuvlarga asoslangan edi, keyin ularning har birida o'zlarining nazariy qarashlari paydo bo'la boshladi. Ushbu yondashuvlarni birlashtirish, shaxsga yordam berish va professional maslahatchining shaxsni rivojlantirish uchun umumiy nazariy va uslubiy asoslarni ishlab chiqish zarurati tug'ildi.

Kasbga yo'naltirish-bu bunday integratsiyaga urinish. Shu sababli, kasbga yo'naltirishning eng muhim xususiyati uning nazariy va uslubiy yo'nalishi bo'lib, u o'zini o'zlanglaydigan shaxsga amaliy yordam berish tajribasini, kasbga yo'naltirish, kasbiy maslahatni rivojlantirish tajribasini tushunish va umumlashtirishni o'z ichiga oladi.

Kasbga yo'naltirish-bu falsafa, psixologiya va pedagogika fanlari kesishmasida joylashgan, shaxsning kasbiy shakllanishi faktlari, mexanizmlari va qonuniyatlarini o'rganadigan ilmiy fan. Uning obyekti insonning kasblar dunyosi bilan o'zaro bog'liqligi qonunlari va mexanizmlari.

Predmeti insonning kasbiy shakllanishi, davriylashtirish va kasbiy rivojlanishning individual yo'nalishlari, inqiro'zlar, destruktiv o'zgarishlar, kasbiy rivojlanish strategiyalari vataktikalariidir.

Kasbga yo'naltirish murakkab ilmiy fan sifatida quyidagi mehillardan foydalanadi: falsafa, sotsiologiya, psixologiya va pedagogika.

Kasb-hunarga yo'naltirishning maqsadi kasb tanlashda, martaba olishi jarayonida psixologik va pedagogik yordam ko'rsatish, shuningdek shaxsning kasbiy va psixologik salohiyatini aktualashtirishdir. Ushbu kursning hal qilinadigan asosiy vazifalari

o'quvchilarga kasbiy yo'nalish, shaxsiy va kasbiy o'zini o'zi aniqlashda yordam berish va ularni yangi iqtisodiy sharoitlarda kasbiy ishlariga tayyorlashdir.

Kasbga yo'naltirishning eng muhim vazifalariga quyidagilar kiradi:

1. Kasb-hunar kompetentsiyasini shakllantirish: kasblar dunyosi, kasblarning tasnifi va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, kasbiy biografiya ning tipik stsenariylari bilan tanishish.

2. Kasb-hunar kompetentsiyalarini rivojlantirish: aloqa va taqdimot qobiliyatleri, ish bilan taminiash va o'z-o'zini marketing qobiliyatleri, martaba o'sishini loyihalash qobiliyatleri va boshqalar.

3. Insonning kasbiy hayotini psixologik jihatdan malakali qollab-quvvatlash, qiziqishlar va moyilliklarni kasbiy farqlash boshlanishidan boshlab, kasbiy tarjimai holni yakunlashgacha.

Kasb-hunarga yo'naltirishning maqsadi kasb tanlashda, martaba o'sishi jarayonida psixologik va pedagogik yordam ko'rsatish, shuningdek shaxsning kasbiy va psixologik salohiyatini aktuallashtirishdir. Ushbu kursning hal qilinadigan asosiy vazifalari maktab o'quvchilariga kasbiy yo'nalish va shaxsiy va kasbiy o'zini o'zi aniqlashda yordam berish va ularni yangi iqtisodiy sharoitlarda kasbiy ishlariga tayyorlashdir.

Kasb-hunarga yo'naltirishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat.

Kasbiy ma'lumotlar berish: o'quvchilarga zamonaviy ishlab chiqarishning turlari, mehnat bo'zori haqida tushunchalar berish hamda kasblarning odamlarga qoyadigan talablari haqidagi ma'lumotlar bilan tanishtirish; kasb-hunar ta'limi muassasalari to'g'risidagi ma'lumotlar bilan taminiashning asoslarini yaratish.

Kasbiy maslahatlar berish: o'quvchi-yoshlarni qiziqishlari, moyilligi, tugma layo'qati, qobiliyati, ko'nikmalari, oilaviy muhit, hududiy shart-sharoitlar, o'quvchi va ota-onalarning istak va xohishlari, kasbga qoyiladigan talablardan kelib chiqib, malakali kasbiy maslahatlar berishni tashkil etish asoslarini ishlab chiqish.

Kasbiy tashxis: shaxsning individual psixologik va fiziologik xususiyatlari, yoshi, bilim darajasi, ko'nikma va malakalarini hisobga olgan holda yakuniy tashxis qo'yish (tashxis materiallari maxfiy hisoblanib, u faqat o'quvchi va uning ota-onasi bilan muhokama etiladi), o'quvchining kasbiy moyilligini aniqlash, shaxsning yo'nalganlik darajasini baholash.

Kasbga yo'naltirish: psixologik, psixofiziologik va tibbiy tashxis natijalari asosida shaxsning psixologik, psixo-fiziologik va fiziologik kompetensiyalariga mos keladigan kasbiy tayyorlov yo'nalishlari to'g'risida unga tavsiyalar berish; jamiyat ehtiyoji va mehnat bo'zori talablari asosida ularning o'z qiziqishlari, qobiliyatleri va sog'liqlariga mos bo'lgan kasb-hunarlarini tanlashlariga komaklashish; o'rnatilgan me'yoriy talablar asosida shaxsni o'zi tanlagan aniq bir kasbga loy'liqlik darajasini aniqlash.

Kasbiy moslashuv: shaxsning mutaxassis bo'lib yetishishi, undagi tegishli ijtimoiy vakasbiy sifatlarining shakllanishi, faol ijodiy mehnat qilish, berilgan ko'rsatma va talablarning bajarilishi hamda yuqori kasbiy malakaga erishishiga imkon yaratuvchi tadbirlar tizimini yaratish, turdosh kasblar ichidan shaxsiga maqbul bo'lgan kasbni tanlashda ko'maklashish.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining ishtirokchilari bular quyidagilar:

- o'quvchilar;
- ota-onalar;
- ta'lim muassasasi;
- kasbga yo'naltiruvchi;
- kasb-hunarga yo'naltirish xizmati mutaxassislari;
- o'quvchilar;
- sifat rahbari;
- maktab shifokori;
- kutubxona mudiri;
- jamoat tashkilotlari;
- kasb-hunar ta'limi muassasalari;
- korxonalar;
- mehnat o'rganlari;
- hududiy boshqaruv o'rganlari (hokimlik);
- mahalliy o'z-o'zini boshqaruv o'rganlari;
- ommaviy axborot vositalari.

Psixofiziologiya fani yuz yil oldin paydo bo'lgan. Bazi mualliflar uning tug'ilishini psixotexnika asoschisi, amerikalik psixolog Gugo Myunsterberg nomi bilan bog'lashadi, u XX-asrning boshlarida birinchi marta insonning kasbiy qobiliyatini baholash uchun psixologik testlarni ishlab chiqishni va ishlatishni boshladi. Myunsterberg "Kasb tanlash" kitobining muallifi. Shu bilan birga, psixologiya fanining yangi bo'limi paydo bo'ldi — kasblar psixologiyasi. Ammo kasbga yo'naltirish